

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 6 (8)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

6

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Karabayev R.Z. Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va O‘zbekistonda rivojlanish yo‘nalishlari.....	8
Ubaydullayeva N.A. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda kichik biznes korxonalarining rivojlanish strategiyalari: nazariy yondashuvlar.....	11
Xatamov A.A. Raqamli transformatsiya asosida ixtisoslashtirilgan savdo majmualarida moliyaviy resurslarni boshqarishni takomillashtirish.....	15
Yokubjonova X.Yo. Co-marketing strategiyasining ekoturizmni brendlashiga integratsiyasi: metodologik yondashuv va amaliy natijalar.....	19
Yusupova M.B., Jamoliddinova (Usmonova) S.S. Ustama xarajatlarni tasniflash va uning mahsulot tannarxini shakllantirishdagi ahamiyati.....	24
Abdug‘ofurova O.M., Yusupova M.B. Ishlab chiqarish korxonalarida tannarxni kalkulyatsiya qilish va uni takomillashtirish yo‘llari.....	27
Xojiboyev M.Sh. Xorijiy tajribalarni O‘zbekiston nodavlat oliy ta’lim muassasalari boshqaruv hisobi tizimiga moslashtirish: nazariy asoslar va amaliy istiqbollari.....	31
Исраилова Д.К. Глобализация в условиях демографического кризиса: экономические риски.....	38
Qurbonova X.I. Bozor iqtisodiyotida davlatning makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlash va inqirozga qarshi siyosati.....	43
Asqarov A.H. Oliy o‘quv yurti talabalarida moliyaviy savodxonlikni aniqlash me’zonlari (noiqtisodiy yo‘nalishi talabalar misolida).....	47
Yunusova S.A., Turg‘unboyev A.A. Eko-mehmonxona tushunchasi, turlari va asosiy xususiyatlari.....	51
Barnayev Z.Sh. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari raqobatbardoshligining mazmun-mohiyati va xususiyatlari.....	55
Bobokulov A.A. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy integratsiyaga ta’siri.....	59
Рахимжонов Б.Б., Рахимжонов Б.Б. Инновационные процессы как фактор развития промышленных предприятий.....	63
Matmusayev M.O. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish strategiyalari.....	67
Raxmatjonova G.E. Ishlab chiqarish korxonalarining asosiy vositalari buxgalteriya hisobini xalqaro andozalar talablari bo‘yicha takomillashtirish.....	72
Kamoldinova N.A. Ayollar tadbirkorligi faoliyatida raqamli integratsiya darajasini baholash.....	76
Xaitova M.K. Raqamli platformalar orqali biznes modellarini yangilash va kompaniyalar strategik imkoniyatlarini kengaytirish.....	81
Yo‘ldashev M., Sotvoldiyev U. Davlat byudjetini taqchilligi va uni kamaytirish mexanizmlari.....	85
Maribjonov B.I., Arabboyev J.S. Tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlarining tahlili.....	88
Ro‘ziyev Sh.Sh. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda mahalliy ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy usullari.....	92
Nematov G‘.G‘., Sotvoldiyev U.K. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning iqtisodiy asoslari va istiqbollari: deкупpling indeksi tahlili.....	95
Karimov D.M., Mustafayeva H. Xorij tajribasi asosida O‘zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish....	99
Ermatova S.I. Sanoat korxonalarida majburiyatlar tarkibi va moliyaviy barqarorlikning empirik tahlili (Andijon viloyati to‘qimachilik korxonalari misolida).....	104
Ermatov M.S. Sun’iy intellekt va mehnat bozorida raqamli inqilob: tahdidmi yoki kelajak imkoniyatimi?....	107
Azizova H.A. Raqamli transformatsiya sharoitida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatini takomillashtirish yo‘llari.....	111
Юсупов А.С., Джангабаева Г.П. Международный рынок акций: содержание, виды и особенности..	114
Xusanova Z.R. Andijon viloyatida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning xususiyatlari.....	119
Abdulazizov A.A. Energetika tarmog‘i korxonalarida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	122
Norov A.E., Fazliddinov Sh.Sh., Erkinov X.X. Liderlik va motivatsiya o‘rtasidagi munosabatga ta’sir etuvchi omillar.....	126
Атаханова Ш.С., Мирхамидова Д.Н. Цифровая трансформация как инструмент достижения ESG-целей в нефтегазовой сфере Республики Узбекистан.....	131
Toxirov J.R. Mijozlarga yo‘naltirilgan raqamli marketing asosida savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish.	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

Sulaymonova F., Ro‘zimov B. Online ta’lim xizmatlari bozorining kengayishi natijasida an’anaviy ta’lim sektorida yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar.....	140
Zayavitdinova N.M. Hududda xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyatini boshqarish strategiyasini takomillashtirish.....	143
Odilova M.A. Kimyo sanoatidagi korxonalar faoliyatida resurslardan samarali foydalanish.....	147
Axmedova D.N. Mintaqaviy raqamli tayyorlik indeksining hududiy iqtisodiy o‘lishga ta’siri.....	151
Sapayeva N.K. O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida yashil transformatsiya va B2B raqamli marketing asosida barqaror rivojlanish modeli.....	155
Allayarov S. Startup financing mechanisms: a comparative analysis of angel investment, venture capital, bank lending, and state grants.....	158
Махмудов О.Х. Moliya tizimining boshqa iqtisodiy tizimlar bilan aloqadorligi.....	162
Ibragimova M.M. “Yashil iqtisodiyot” va “Yashil tadbirkorlik” tushunchalarining iqtisodiy mazmuni va evolyusion transformatsiyasi.....	167
Olimjonov A. Korxona faoliyatining samaradorligini oshirishda moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish.....	171
Rakhimboeva B.D. Analysis of the economic situation of the development of export activities of small businesses in Uzbekistan.....	174
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik korxonalarida aylanma iqtisodiyot modelini joriy etishning iqtisodiy mexanizmlari.....	178
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini brendlash va bozorda pozitsiyalashning strategik yondashuvlari.....	181
Navruzova G.U. Theoretical models and institutional mechanisms, forms and structures of cooperation between education and manufacture.....	184
Djumayeva S.K. Yashil investitsiya muhitini shakllantirishda raqamli iqtisodiyotning makroiqtisodiy ta’siri (O‘zbekiston hududlari misolida).....	188
Pardayev TN., Muqimov A.R. Boymirzayev K.M. Jismoniy shaxslar tomonidan olib kiriladigan tovarlardan bojxona to‘lovlarini undirishni takomillashtirish.....	193
Ибодуллоева З.С. Экономические стимулы внедрения водосберегающих технологий в аграрном секторе Узбекистана.....	199
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini yaxshilashda innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalar.....	203
Raxmatova S.S. Turizmni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	207
Umarova M.M. Foreign brand spillovers and export performance of smes in emerging economies: a panel data analysis.....	212
Karimova F.A. Ekoturizmni barqaror rivojlantirishning xorijiy tajribasi va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	217
Raxmanov B.I. Investitsiya siyosatini amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish.....	221
Ashurova G.N. Charm-poyabzal sanoati korxonalarida sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish yo‘llari.....	225
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	228
Эгамназарова Г.Ш. Рақамли тенгсизлик: давлатлар ва тармоқлар ўртасидаги технологик узилишларни камайтириш йўллари.....	232
Mamanazarov M.A. Iqtisodiy o‘lishni rag‘batlantirishda milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning xorij tajribasi.....	236
Химматов А.Х. Йўл корхоналарини хусусийлаштиришнинг афзалликлари ва оқибатлари.....	241
Kambaraliyeva I.S. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi va raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati.....	244
Muxiddinov T.Sh. Jizzax viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish yo‘nalishlari.....	248
Sayxdodjayeva N.I. Ijtimoiy va ekologik audit: barqaror rivojlanishni ta’minlashda zamonaviy nazorat mexanizmi.....	253
Fayzullayev J.N. Milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning xorijiy tajribalari.....	257
Tursunova N.X. «Xayot sug‘urtasining iqtisodiy mohiyati va uning aholi moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi roli».....	261
Abdishukurova G.M., Bozorboyev A.R. Sug‘urta kompaniyasi balansini “Risk tetraedri” modeli asosida baholash.....	266
Abdurasulova M.O. Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasi asoschilari.....	270

Vaxidov A. Buxgalteriya hisobining tarkibiy tuzilishi - moliyaviy va boshqaruv hisobi.....	273
Turg‘unova T., Muftaydinov Q. Iqtisodiy zonalarda ekologik tadbirkorlikni investitsion va innovatsion qo‘llab-quvvatlashning xorijiy tajribalari.....	277
Kurbanov F.U. Raqamli iqtisodiyotning moliyaviy xizmatlar bozoriga ta’siri.....	283
Umarov T.S. Qurilish sanoati korxonalari iqtisodiy barqarorligini statistik baholashning nazariy-uslubiy asoslarini takomillashtirish.....	287
Rahimova N.A. Kichik biznes subyektlarida inson resurslarini boshqarish tizimidagi muammolari va ularni bartaraf etishda zamonaviy yondashuvlar.....	291
Yangiboyev U.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy menejment tizimini takomillashtirishning nazariy-uslubiy asoslari va amaliy yo‘nalishlari.....	295
Махкамова Н.С. Роль зеленых облигации в финансировании проектов устойчивого развития.....	299
To‘xtarova F.Y. Analysis of tourism insurance practices and their economic efficiency.....	304
Anvarov Sh.D. O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion muhitni rivojlantirishning institutsional va infratuzilmaviy omillari.....	308
Xalmirzayev O.A. Ko‘p obyektli savdolarida Vickrey-Clark-Groves mexanizmining samaradorligi tahlili....	313
Zaidov I.I. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorida raqobat munosabatlarini boshqarish mexanizmlari.....	318
Rahimova N.A. Inson kapitalini boshqarishning tashkilot raqobatbardoshligiga ta’siri.....	321
Gulimboyev S.I., Rejapov X.X. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ta’lim kreditlarining iqtisodiy ahamiyati....	324
Bardiyev S.U. Mintaqada raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy samaradorligini baholash: Xorazm viloyati misolida.....	328
Qulmatova S.S. Mahalla tizimida oziq-ovqat ta’minoti zanjirini IoT va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida intellektual boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....	332
Aminov S.S. Mintaqada qurilish sohasidagi innovatsion rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar.....	336
Дадабоева М.М. Кичик бизнеснинг иқтисодий тармоқлари бўйича ривожланиш тенденциялари.....	340
Numonjonova N.A. Kichik biznesni rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish	344
Абдулазизов А.А. Гидроэнергетика саноати ва унда ресурс тежаш жараёнларининг хорижий тажрибалари.....	348
Muradov O.U. Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha xorijiy tajribalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari.....	352
Saidova M.J. Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish tajribasi va uni O‘zbekistonda qo‘llash yo‘nalishlari.....	356
Umirova G.Sh. Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida rentabellik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlikni baholash metodikasini takomillashtirish.....	360
Narmanov U.A., Nazarov J.B., Tursunaxmadov X.Sh. Moliyaviy risklarning iqtisodiy ahamiyati va uni boshqarishning zarurligi: risk tushunchasi va uning turlari.....	365
Nosirov S.N. Barqaror moliyalashtirish global bozorlari: zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish muammolari.....	369
Farmanov J.Z., Sanetullaev A.E. Modeling of economic basis and forecast indicators of innovation transformation processes in agricultural entrepreneurship.....	373
Mirzataev S.M. Integration of digital and smart technologies in increasing the ecological resilience of the agricultural system.....	376
Kidirniyazov A.Sh. Development of artificial intelligence-based service monitoring systems for construction quality control.....	379
Абдуллаева Ш.Э. Халқаро индекслар асосида ижтимоий ҳимоя тизимини молиялаштириш.....	382
Mirjalolova M.M. Sun’iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samaradorligini oshirishdagi o‘rni.....	389
Baytanov O‘.M. Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini boshqarishning tarmoq xususiyatlari.....	394
Умаров А.Т. Особенности развития социальной сферы в Узбекистане.....	400

8. Jizzax viloyati statistika boshqarmasi. Asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar (o‘shish sur‘ati, % da). — <https://jizzaxstat.uz>
9. Jizzax viloyati statistika boshqarmasi. Mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalari (obyektlar) soni, birlik. — <https://jizzaxstat.uz>
10. Mirzayeva A.Z., Karimjonova M. Jizzax viloyatining turistik salohiyati. — Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti, 2023. — <https://jdpu.uz/jizzax-viloyatining-turistik-salohiyati/>
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. — <https://stat.uz>, 2022.
12. O‘zbek turizmi 2024 yil qanday yutuqlarga erishdi? — O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (UzA). — <https://uza.uz>, 2024-yil 31-dekabr.

UDK: 331.45

**IJTIMOIIY VA EKOLOGIK AUDIT: BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASHDA
ZAMONAVIIY NAZORAT MEKANIZMI**

**СОЦИАЛЬНЫЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АУДИТ: СОВРЕМЕННЫЙ МЕХАНИЗМ
КОНТРОЛЯ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

**SOCIAL AND ECOLOGICAL AUDIT: A MODERN CONTROL MECHANISM FOR
ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Saydxodjayeva Nigoraxon Ibaydullayevna
“University of economics and pedagogy”NOTM
Iqtisodiyot kafedrası katta o‘qıtuvchısı

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy va ekologik audit tushunchasi, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy iqtisodiyotda tutgan o‘rni kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi korxonalar faoliyatida ijtimoiy mas’uliyat va ekologik barqarorlikni baholash mexanizmlarini o‘rganishdan iborat. Ish jarayonida institutsional yondashuv, tizimli tahlil hamda qiyosiy metodlardan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy audit, ekologik audit, barqaror rivojlanish, korporativ ijtimoiy mas’uliyat, ESG, audit tizimi, ekologik xavf, monitoring.

В статье комплексно анализируются понятие социального и экологического аудита, его теоретические основы и место в современной экономике. Основная цель исследования — изучение механизмов оценки социальной ответственности и экологической устойчивости в деятельности предприятий. В ходе работы использовались институциональный подход, системный анализ и сравнительные методы.

Ключевые слова: социальный аудит, экологический аудит, устойчивое развитие, корпоративная социальная ответственность, ESG, система аудита, экологический риск, мониторинг.

This article comprehensively analyzes the concept of social and environmental audit, its theoretical foundations, and its role in the modern economy. The main objective of the study is to study the mechanisms for assessing social responsibility and environmental sustainability in the activities of enterprises. The study used an institutional approach, systems analysis, and comparative methods.

Keywords: social audit, environmental audit, sustainable development, corporate social responsibility, ESG, audit system, environmental risk, monitoring.

XXI asr global iqtisodiy rivojlanish paradigmasi tubdan o‘zgarib, korxonalar faoliyatini baholash mezonlari an’anaviy moliyaviy ko‘rsatkichlardan kengroq ijtimoiy va ekologik indikatorlarni o‘z ichiga ola boshladi. Bozor iqtisodiyotining zamonaviy bosqichida qiymat yaratish jarayoni nafaqat kapital rentabelligi bilan, balki inson kapitali, ekologik barqarorlik va institutsional ishonch bilan ham bevosita bog‘liq holda shakllanmoqda. Shu nuqtai nazardan, korporativ boshqaruv tizimida ijtimoiy va ekologik omillarni hisobga olish zarurati strategik darajadagi masalaga aylanmoqda.

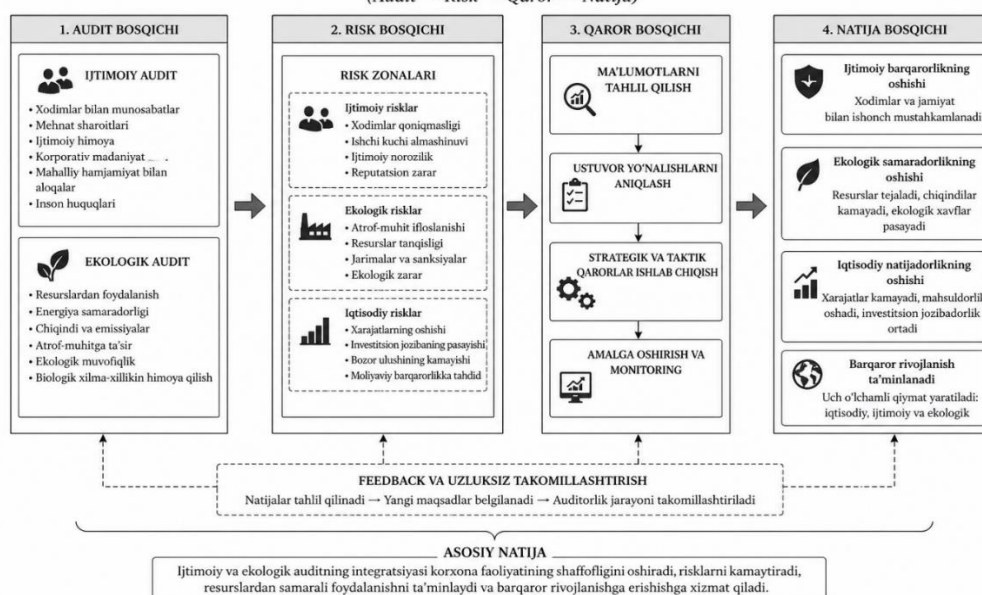
Ijtimoiy va ekologik audit konsepsiyasi zamonaviy iqtisodiy nazariyada korporativ boshqaruvning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan bo‘lib, uning nazariy asoslari bir necha fundamental yondashuvlarga tayanadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ko‘rsatadiki, auditning mazkur shakli an’anaviy moliyaviy nazoratdan farqli ravishda kengroq manfaatdor tomonlar doirasini qamrab oladi va korxona faoliyatining ijtimoiy hamda ekologik oqibatlarini kompleks baholashga xizmat qiladi.

Avvalo, ijtimoiy audit nazariyasining metodologik ildizlari manfaatdor tomonlar (stakeholder) nazariyasiga borib taqaladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, korxona faqat aksiyadorlar manfaatlarini emas, balki xodimlar, iste’molchilar, jamiyat va davlat kabi keng doiradagi subyektlar manfaatlarini ham hisobga olishi zarur [1]. Mazkur nazariya doirasida ijtimoiy audit korxonaning ushbu guruhlar bilan o‘zaro munosabatlarining samaradorligini baholovchi vosita sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida shakllangan “triple bottom line” yondashuvi ijtimoiy va ekologik auditni integratsiyalashgan holda o‘rganishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ekologik audit masalalari esa asosan atrof-muhitni muhofaza qilish va resurslardan oqilona foydalanish bilan bog‘liq tadqiqotlar doirasida keng yoritilgan. Xususan, xalqaro standartlashtirish tizimi doirasida ishlab chiqilgan ekologik boshqaruv standartlari korxonalar faoliyatining ekologik xavfsizligini baholashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [3].

So‘nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda ESG konsepsiyasining keng rivojlanishi ijtimoiy va ekologik auditni yangi bosqichga olib chiqdi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ESG ko‘rsatkichlarini hisobga olgan holda faoliyat yurituvchi korxonalar uzoq muddatli istiqbolda yuqori barqarorlik va investitsion jozibadorlikka ega bo‘ladi [4]. Shu bilan birga, ijtimoiy va ekologik audit natijalarining investitsiya qarorlariga ta’siri tobora ortib borayotgani ham ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

IJTIMOIIY VA EKOLOGIK AUDIT INTEGRATSIYALASHGAN MODELI
(Audit → Risk → Qaror → Natija)

1-rasm. Ijtimoiy va ekologik auditning integratsiyalashgan modeli

Manba: tadqiqot ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Bundan tashqari, ayrim tadqiqotchilar ijtimoiy va ekologik auditni institutsional nazariya doirasida tahlil qilib, uning samaradorligi normativ-huquqiy muhit, boshqaruv madaniyati va axborot shaffofligi darajasiga bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydilar [5].

O‘tkazilgan tadqiqotlar asosida ijtimoiy va ekologik auditning korxona faoliyatiga ta’siri kompleks tarzda baholandi hamda uning strategik boshqaruv tizimidagi o‘rni aniqlashtirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mazkur audit turi an’anaviy nazorat mexanizmlaridan farqli ravishda ko‘p darajali va ko‘p omili baholash tizimini shakllantiradi.

Birinchi muhim natija sifatida ijtimoiy auditning korxona va manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi munosabatlarni optimallashtirishdagi roli aniqlanib, u ijtimoiy risklarni kamaytiruvchi instrument sifatida namoyon bo‘lishi asoslandi. Xususan, xodimlar bilan munosabatlar, mehnat sharoitlari, ijtimoiy himoya va korporativ madaniyat kabi omillarni tizimli baholash orqali ichki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash imkoniyati yuzaga keladi.

Ikkinchi asosiy natija ekologik auditning ishlab chiqarish jarayonlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishdagi ahamiyati bilan bog‘liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ekologik auditni joriy etgan korxonalarda energiya va xomashyo sarfi optimallashtirilib, chiqindilar hajmi qisqaradi hamda ekologik xavflar sezilarli darajada kamayadi. Bu jarayon nafaqat ekologik barqarorlikni ta’minlaydi, balki uzoq muddatda xarajatlarni kamaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikni ham oshiradi.

Yuqorida keltirilgan natijalar asosida ijtimoiy va ekologik auditning integratsiyalashgan modeli ishlab chiqildi. Mazkur model audit jarayonidan boshlab risklarni aniqlash va strategik qarorlar qabul qilishgacha bo‘lgan uzviy bog‘liq bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu modelning vizual ko‘rinishi quyidagi rasmda keltirilgan. Rasmda ko‘rsatilganidek, model to‘rtta asosiy bosqichdan iborat bo‘lib, birinchi bosqichda ijtimoiy va ekologik audit orqali dastlabki ma’lumotlar yig‘iladi. Ikkinchi bosqichda ushbu ma’lumotlar asosida risk zonalarini aniqlanadi. Uchinchi bosqichda esa tahlil natijalariga asoslanib strategik va taktik qarorlar ishlab chiqiladi hamda amaliyotga joriy etiladi. Yakuniy bosqichda ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy natijalar shakllanib, barqaror rivojlanish ta’minlanadi. Shu bilan birga, model doimiy monitoring va qayta aloqa mexanizmi orqali uzluksiz takomillashib boradi. Mazkur model ijtimoiy va ekologik auditni passiv nazorat vositasidan faol strategik boshqaruv instrumentiga aylantirish imkonini beradi.

Ijtimoiy va ekologik auditning asosiy ko‘rsatkichlarini tizimli baholash maqsadida quyidagi indikatorlar tizimi shakllantirildi. Ushbu indikatorlar audit jarayonida korxona faoliyatining ijtimoiy va ekologik samaradorligini kompleks tahlil qilish imkonini beradi.

1-jadval

Ijtimoiy va ekologik audit ko‘rsatkichlari tizimi

Ko‘rsatkich guruhi	Asosiy indikatorlar	Baholash mazmuni
Ijtimoiy audit	Xodimlar qoniqish darajasi	Mehnat sharoitlari va ijtimoiy muhit sifati
Ijtimoiy audit	Kadrlar almashinuvi darajasi	Korxonada ijtimoiy barqarorlik darajasi
Ijtimoiy audit	Mehnat xavfsizligi ko‘rsatkichlari	Ishlab chiqarishdagi xavfsizlik darajasi
Ijtimoiy audit	Ijtimoiy investitsiyalar hajmi	Jamiyatga yo‘naltirilgan xarajatlar
Ekologik audit	Energiya sarfi darajasi	Resurslardan foydalanish samaradorligi
Ekologik audit	Chiqindilar hajmi	Atrof-muhitga salbiy ta’sir darajasi
Ekologik audit	Suv resurslaridan foydalanish	Ekologik barqarorlik ko‘rsatkichi
Ekologik audit	Emissiya darajasi (CO ₂)	Atmosfera ifloslanish darajasi

Manba: tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvalda keltirilgan ko‘rsatkichlar tizimi ijtimoiy va ekologik auditni amaliy jihatdan joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu indikatorlar yordamida korxonalar o‘z faoliyatining zaif va kuchli tomonlarini aniqlab, tegishli strategik qarorlar qabul qilishi mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy va ekologik ko‘rsatkichlarning birgalikda baholanishi barqaror rivojlanishning kompleks modelini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu indikatorlar tizimi audit jarayonini standartlashtirish va uni raqamlashtirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Mazkur tadqiqot natijalari ijtimoiy va ekologik auditning zamonaviy korporativ boshqaruv tizimidagi o‘rni va ahamiyatini yanada chuqurroq ochib berdi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki,

ushbu audit turi anʼanaviy nazorat mexanizmlaridan farqli ravishda faqat natijalarni qayd etish bilan cheklanmay, balki strategik qarorlar qabul qilish jarayoniga faol integratsiyalashadi. Bu holat ijtimoiy va ekologik auditni passiv monitoring vositasidan faol boshqaruv instrumentiga aylantirish imkonini beradi. Shuningdek, olingan natijalar “triple bottom line” konsepsiyasi bilan ham mos keladi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy natijalar oʻzaro chambarchas bogʻliq boʻlib, ularning uygʻunlashuvi korxona barqaror rivojlanishining asosiy sharti hisoblanadi [2]. Bu esa audit jarayonida ushbu uch yoʻnalishni alohida emas, balki integratsiyalashgan holda baholash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Xususan, ishlab chiqarish jarayonlarining atrof-muhitga taʼsirini kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni optimallashtirish kabi natijalar ekologik boshqaruv tizimlari talablariga mos keladi [3]. Bu holat ekologik auditni korxonalarda amaliy joriy etishning iqtisodiy jihatdan ham maqsadga muvofiqligini koʻrsatadi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari ESG konsepsiyasi doirasida olib borilgan zamonaviy ilmiy ishlanmalar bilan ham uygʻunlikda ekanligi aniqlandi. ESG mezonlariga mos faoliyat yurituvchi korxonalar uzoq muddatli istiqbolda yuqori barqarorlik va investitsion jozibadorlikka ega boʻlishi haqidagi ilmiy xulosalar mazkur tadqiqot natijalari bilan ham tasdiqlandi [4]. Shu jihatdan, ijtimoiy va ekologik audit ESG tizimining amaliy realizatsiyasi sifatida namoyon boʻladi.

Nazariy jihatdan mazkur tadqiqot ijtimoiy va ekologik auditni alohida yoʻnalishlar sifatida emas, balki yagona integratsiyalashgan tizim sifatida koʻrib chiqish zarurligini asoslab berdi. Bu yondashuv mavjud ilmiy qarashlarni kengaytirib, audit tizimini kompleks boshqaruv mexanizmi sifatida talqin qilish imkonini yaratadi. Ayniqsa, ishlab chiqilgan “Audit → Risk → Qaror → Natija” modeli audit natijalarini bevosita strategik boshqaruv qarorlariga bogʻlash orqali ilmiy yangilik sifatida eʼtirof etilishi mumkin.

Mazkur tadqiqot ijtimoiy va ekologik auditning zamonaviy iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyatini boshqarishdagi strategik ahamiyatini kompleks tarzda ochib berdi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, ushbu audit turi anʼanaviy nazorat mexanizmlaridan farqli ravishda korxona faoliyatining nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy va ekologik natijalarini ham tizimli baholash imkonini yaratadi. Shu jihatdan, ijtimoiy va ekologik audit barqaror rivojlanish konsepsiyasining amaliy instrumenti sifatida namoyon boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Freeman R. Edward Strategic Management: A Stakeholder Approach. Boston: Pitman, 1984.
2. John Elkington Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business. Oxford: Capstone, 1997.
3. International Organization for Standardization ISO 14001: Environmental Management Systems – Requirements with Guidance for Use. Geneva, 2015.
4. Michael E. Porter, Mark R. Kramer Creating Shared Value. Harvard Business Review, 2011.
5. Douglass C. North Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
6. World Bank Environmental and Social Framework. Washington DC, 2017.
7. OECD OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct. Paris, 2018.
8. United Nations Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, 2015.
9. Global Reporting Initiative GRI Sustainability Reporting Standards. Amsterdam, 2021.
10. European Commission Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Brussels, 2022.
11. International Federation of Accountants Enhancing Corporate Reporting: The Role of Sustainability Disclosure. IFAC, 2020.
12. Aliyev X.R. “Innovatsion bank ekotizimlarining tijorat banklari rivojlanishidagi roli” // Muhandislik va iqtisodiyot jurnali. Toshkent 2026 yil №1. 21.
13. Aliyev H.R. “The role of microfinance institutions in expanding financial accessibility: evidence from emerging economies” // International journal of artificial intelligence American Academic publishers, volume 6, issue 03,2026. ISSN: 2692-515-x, Impact Factor: 9.23